

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 364

**Polityka rodzinna w Polsce
z perspektywy wybranych aspektów
polityki społecznej i ekonomii**

Doświadczenia innych państw europejskich

Redaktorzy naukowci

Adam Kubów

Joanna Szczepaniak-Sienniak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Teresa Zielińska

Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz

Korektor: Dorota Pitulec

Łamanie: Beata Mazur

Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:

www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,

w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,

The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,

a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon

http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się

na stronie internetowej Wydawnictwa

www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie

wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław 2014

ISSN 1899-3192

ISBN 978-83-7695-498-1

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:

EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.

ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	7

Część 1. Uwarunkowania polityki rodzinnej w Polsce – wybrane konteksty polityki społecznej i ekonomii

---

Ewa Cichowicz: Uwarunkowania przeobrażeń polityki rodzinnej – wybrane przykłady oraz propozycje kierunków zmian w zakresie wsparcia rodzin	11
Adam Kubów: Znaczenie świadczeń rodzinnych w kształtowaniu poziomu życia rodziny.....	26
Iłona Błaszczak-Przybycińska: Wartość pracy domowej – wycena empiryczna na podstawie ogólnopolskiego badania budżetu czasu ludności	44
Marta Marszałek: Rola kobiet i mężczyzn w tworzeniu nierynkowej produkcji gospodarstw domowych – rekomendacje dla polityki rodzinnej	60
Arkadiusz Durasiewicz: Analiza ekonometryczna wybranych parametrów polityki rodzinnej w Polsce	73
Małgorzata Wróbel: Modele dzietności względem zmiennych rynku pracy w miastach 100-tysięcznych i większych w pierwszej dekadzie XXI wieku	96
Izabela Buchowicz: Wspólny cel polityki edukacyjnej i polityki rodzinnej w Polsce.....	113
Anna Zachorowska-Mazurkiewicz: Teoria ekonomii i polityka ekonomiczna a opieka – wzajemne relacje i implikacje dla polityki rodzinnej.....	127

Część 2. Z doświadczeń innych krajów europejskich – wnioski dla polityki rodzinnej w Polsce

---

Anna Ciepielewska-Kowalik: Współczesne przemiany europejskich modeli opieki nad dziećmi a model polski (na przykładzie zmian w latach 2007-2012).....	145
Paweł Łuczak: Związki polityki makroekonomicznej i polityki społecznej w zakresie opieki długoterminowej w Republice Czeskiej	160
Wojciech Nowiak: Współczesne wyzwania demograficzne a norweska polityka wobec osób starszych – wnioski w kontekście polskiej polityki rodzinnej.....	176

Summaries

Part 1. Determinants of family policy in Poland – chosen contexts of social policy and economics

---

Ewa Cichowicz: Determinants of transformation of family policy – some examples and suggestions for the direction of changes in the public support for families	25
Adam Kubów: The importance of family benefits in shaping the level of family life.....	43
Ilona Błaszczak-Przybycińska: Monetary value of housework – empirical estimation based on time use survey in Poland	59
Marta Marszałek: The role of women and men in the creation of non-market production of households – recommendations for family policy	72
Arkadiusz Durasiewicz: Econometric analysis of selected parameters of family policy in Poland.....	95
Małgorzata Wróbel: Fertility models in relation to variables of the labour market in Polish cities of 100 thousand and more inhabitants in the first decade of the 21 st century	112
Izabela Buchowicz: Common task of educational policy and family policy in Poland	126
Anna Zachorowska-Mazurkiewicz: Economic theory and economic policy vs. care – mutual relationships and implications for family policy.....	141

Part 2. From the experience of other European countries – proposals for family policy in Poland

---

Anna Ciepiewska-Kowalik: Current transformations of European child-care models vs. Polish model (on the example of changes in the years 2007-2012).....	159
Paweł Łuczak: Relations between macroeconomic policy and social policy as regards long-term care in the Czech Republic	175
Wojciech Nowiak: Current demographic challenges vs. Norwegian policy towards elderly people – conclusions in the context of Polish family policy	196

Anna Ciepielewska-Kowalik

Instytut Studiów Politycznych PAN w Warszawie

WSPÓLCZESNE PRZEMIANY EUROPEJSKICH MODELI OPIEKI NAD DZIEĆMI A MODEL POLSKI (NA PRZYKŁADZIE ZMIAN W LATACH 2007-2012)

Streszczenie: W artykule przedstawiono współczesne główne kierunki zmian w europejskich modelach opieki nad dziećmi, szczególną uwagę poświęcając formalizacji usług wczesnej opieki, wykształcaniu nowego układu płci w funkcjach opiekuńczych oraz wzrostowi pluralizmu podmiotów świadczących opiekę nad dziećmi. Wskazano jednocześnie na zmiany zachodzące w tym zakresie w Polsce w latach 2007-2012, rozpatrując je w kontekście współczesnych wyzwań rozwojowych.

Słowa kluczowe: model opieki nad dziećmi, usługi opieki i edukacji przedszkolnej, familizacja/defamilizacja, *welfare mix*.

DOI: 10.15611/pn.2014.364.09

1. Wstęp

Zachodzące od kilku dekad w Europie, w tym po 1989 r. w Polsce, przemiany demograficznego i ekonomicznego modelu rodziny pozostają pod wpływem realizowanych w poszczególnych państwach modeli opieki nad dziećmi, a także same na owe modele oddziałują. Przechodzenie do modelu ze wspólną odpowiedzialnością mężczyzny i kobiety za utrzymanie materialne rodziny (*dual earner model*), które dzisiaj jest nieodwracalne i trwałe¹, sukcesywnie zwiększa zaangażowanie kobiet w aktywność zawodową. To z kolei ogranicza rolę rodziny w systemie nieformalnego zaspokajania potrzeb społecznych, w tym w zakresie opieki nad dziećmi. Mimo tych zmian analizy porównawcze dowodzą, iż w większości państw europejskich rodzina nadal pozostaje głównym podmiotem sprawującym opiekę. Zakres udziału jej członków, podobnie jak innych podmiotów, tj. państwa, rynku i III sektora, w realizacji

---

¹ G. Esping-Andersen, *Towards the Good Society, Once Again?*, [w:] *Why we need a new welfare state?*, G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck, J. Myles (eds.), Oxford University Press, Oxford 2002, s. 1-25.

funkcji opiekuńczej jest jednak zróżnicowany. Na stopień defamilizacji opieki nad dziećmi wpływają bowiem takie czynniki, jak model społeczny, uwarunkowania kulturowe, warunki ekonomiczne państwa i obywateli², a także relacje wobec nasilenia tzw. konfliktu strukturalnego³.

Ze względu na konieczność sprostania współczesnym wyzwaniom ekonomicznym (czyli aktywizacji zawodowej grup tworzących rezerwy pracy, takich jak kobiety), demograficznym (tj. zwiększeniu liczby urodzeń w warunkach niskiej dzietności) oraz społecznym (w postaci wzmocnienia spójności społecznej) dyskusja na temat kształtowania i zmian modelu opieki nad dziećmi staje się stopniowo jedną z najpilniejszych potrzeb dla rodzin, jak również państwa. Wobec tego niniejszy artykuł podejmuje próbę analizy współczesnych przemian modelu opieki nad dzieckiem w państwach europejskich, wskazując jednocześnie na zmiany zachodzące w tym zakresie w Polsce. Przedmiotem uwagi uczyniono charakterystykę oraz konsekwencje realizacji wybranych modeli opieki nad dzieckiem dla rozwoju społecznego i gospodarczego. Autorka podejmuje próbę odpowiedzi na pytania, czy w najbliższych latach pożądana i możliwa jest zmiana obecnego – familijnego, tj. silnie opartego na opiekuńczych zasobach rodziny – modelu opieki nad dziećmi w Polsce oraz w jakim kierunku podążać będzie owa zmiana. W artykule wskazano również, które wątki europejskiej debaty na temat przeobrażeń modelu opieki nad dziećmi zyskują (i będą zyskiwały) na znaczeniu w naszym kraju, a następnie podjęto próbę oceny ich implikacji dla współczesnych wyzwań rozwojowych w Polsce.

2. Kierunki przekształceń modeli opieki nad dziećmi w Europie. W stronę formalizacji usług wczesnej opieki, nowej kompozycji płci i pluralizmu podmiotów realizujących funkcje opiekuńcze

W latach 90. XX wieku autorki skandynawskie A. Antonnen i J. Sipilä przedstawiły propozycję klasyfikacji pięciu modeli opieki nad dziećmi, uwzględniając stopień zaangażowania różnych podmiotów tworzących model mieszany (*welfare mix*), tj. państwa, rodziny i rynku⁴. Owe wyróżnione typy to:

- Skandynawski model publicznych, uniwersalnych i wysoko wystandaryzowanych usług opieki i wczesnej edukacji dzieci, realizowany w takich krajach, jak

---

² B. Pfau-Effinger, *Welfare state policies and development of care arrangements*, "European Societies" 2005, no. 7(3), s. 321-347; B. Pfau-Effinger, *The relationships between family and employment and the well-being of children*, CIIMU 2007.

³ W literaturze przedmiotu konflikt strukturalny definiowany jest jako niedopasowanie istniejących rozwiązań instytucjonalnych pozwalających na realizację obowiązków rodzinnych do pracy zarobkowej kobiet. Więcej na ten temat w: A.C. Liebroer, M. Corijn, *Who, What, Where and Why? Specifying the Impact of Educational Attainment and Labour Force Participation on Family Formation*, "European Journal of Population" 1999, no. 15(1), s. 45-75.

⁴ A. Antonnen, J. Sipilä, *European social care services: Is it possible to identify models?*, "Journal of European Social Policy" 1996, no. 6(87), s. 87-100.

Dania, Szwecja i Finlandia. Wysoka dostępność usług opiekuńczych stwarza tu faktyczną możliwość łączenia obowiązków rodzinnych z zawodowymi, dzięki czemu wskaźnik aktywności zawodowej kobiet jest wyraźnie wyższy niż w innych krajach europejskich. Kluczową rolę w organizowaniu usług dla dzieci, podobnie jak w innych usługach społecznych, odgrywa sektor publiczny. Zdaniem autorek dostawcy niepubliczni w zasadzie nie istnieją.

- Model realizowany w krajach Europy Południowej, tj. w Portugalii, Grecji, Hiszpanii i we Włoszech, który charakteryzuje ograniczona podaż publicznych usług opieki nad dziećmi. Większość usług opiekuńczych dostarcza sektor nieformalny, tzn. rodzina i szara strefa, a usługi oferowane przez rynek trafiają tylko do rodzin najlepiej zarabiających. W efekcie w krajach Europy Południowej odsetek aktywnych zawodowo kobiet, uważanych za główne dawczynie opieki, pozostaje na niskim poziomie. Z kolei większość kobiet pracujących zawodowo, wskutek sztywnej organizacji rynku pracy, zatrudniona jest na etatach.
- Model brytyjski, zwany też brytyjsko-saksońskim, charakteryzuje skorelowanie dostępu do usług wczesnej opieki i edukacji z kryterium dochodowym. W efekcie publiczne usługi opiekuńcze dla dzieci ukierunkowane są głównie na rodziny problemowe, a podstawowym usługodawcą pozostaje sektor niepubliczny.
- Model subsydiarności centralnej Europy opisuje dominująca rola rodziny w opiece nad dziećmi, która współistnieje z silną obecnością religijnych i świeckich organizacji społecznych, finansowanych ze źródeł publicznych. W efekcie większość pracujących kobiet, chcąc łączyć obowiązki zawodowe z rodzinnymi, korzysta z innych rozwiązań, w tym zatrudnienia na część etatu (jak w Holandii) lub wydłużonych urlopów macierzyńskich i wychowawczych (jak w Niemczech).
- Model francusko-belgijski charakteryzuje rozbudowany system publicznych usług opieki nad dziećmi, który sprzyja utrzymaniu wysokiej aktywności zawodowej (również w pełnym wymiarze czasu pracy) wśród kobiet wychowujących dzieci. Rozpowszechnione w tym modelu zatrudnienie matek realizowane jest jednak wskutek ich preferencji, a nie konieczności ekonomicznej, ponieważ model francusko-belgijski wspiera różne modele ekonomiczne rodziny, w zależności od wyboru rodziców.

Należy mieć na uwadze, że modele opieki nad dziećmi zostały wyróżnione przez A. Antonnen i J. Sipilä w połowie lat 90. XX wieku. Obecnie podlegają natomiast stopniowym zmianom. Ich ewolucja wiąże się zarówno z czynnikami strukturalnymi, jak i kulturowymi, przy czym zdaniem niektórych badaczy czynniki te dotyczą zarówno rodziny, jak i modelu społecznego, i tak też powinny być rozpatrywane⁵. Biorąc powyższe tezy pod uwagę, należy podkreślić, że współczesna ewolucja modeli opieki nad dziećmi wiąże się ze zmianą stopnia zaangażowania poszczególnych

---

⁵ G. Esping-Andersen, *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford University Press, Oxford 1999; A. Antonnen, J. Sipilä, wyd. cyt.

podmiotów tworzących model społeczny w realizację funkcji opiekuńczej. Zmienia się zatem konfiguracja stopnia zaangażowania dostawców usług opiekuńczych w ramach mieszanego modelu społecznego. Zmianom tym towarzyszą przemiany zachodzące w obrębie ekonomicznych modeli rodziny, w tym związane z podziałem obowiązków rodzinnych i zawodowych między kobiety i mężczyzn. Zdaniem B. Pfau-Effinger, mając na uwadze oba kierunki ewolucji, tj. zmiany udziału rodziny w *welfare mix* oraz zmiany podziału obowiązków między obie płcie, możliwe jest wyróżnienie dwóch odmiennych wzorców przeobrażeń modelu opieki nad dziećmi. Pierwszy z nich wyróżnia się relatywnie silnym zaangażowaniem rodziny, zwłaszcza kobiet, w funkcje opiekuńcze w ramach *welfare mix*. Familizacja opieki realizowana jest dwojako. W krajach takich jak Wielka Brytania i część Niemiec (dawna RFN) ma miejsce upowszechnienie łączenia wychowywania dzieci z pracą w niepełnym wymiarze czasu pracy przez kobiety lub czasowa dezaktywizacja zawodowa kobiet w okresie, kiedy dziecko wymaga najintensywniejszej opieki (tzw. wzorzec *male breadwinner/female part-time carer model*). Z kolei druga odmiana tego wzorca, realizowana w Holandii, przewiduje pozostawienie rodziny jako głównego podmiotu sprawującego opiekę, ale realizacja funkcji opiekuńczych związana jest z partnerskim podziałem ról między kobiety i mężczyzn (*dual breadwinner/dual carer model*). W obu wersjach modelu rodzina pozostaje podstawowym dawcą opieki, chociaż realizacji tego celu służą odmienne instrumenty polityki rodzinnej, w różnym stopniu promujące też równość kobiet i mężczyzn na rynku pracy i w rodzinie. Odmienne wzorce ewolucji modelu opieki, oparte na defamilizacji funkcji opiekuńczych, prezentują kraje skandynawskie (Dania, Szwecja, Finlandia) oraz Francja. Tutaj udział rodziny w *welfare mix* jest umiarkowany, aktywność zawodowa kobiet zbliżona do aktywności mężczyzn, a odpowiedzialność za opiekę w znacznej mierze wyprowadzona jest poza rodzinę i spoczywa na instytucjach publicznych (*dual breadwinner/external care model*)⁶.

Kiedy się analizuje współczesne przeobrażenia w konfiguracji podmiotów świadczących opiekę nad dziećmi, widać, że wyróżnione w literaturze procesy familizacji i defamilizacji opieki, wbrew intuicyjnemu przekonaniu, nie są kategoriami sprzecznymi. Oznaczają one raczej dywersyfikację podmiotów spoza rodziny, które zaangażowane są w realizację funkcji opiekuńczych w ramach modelu mieszanego. Ten kierunek zresztą wpisuje się w toczącą się od lat 80. XX wieku na zachodzie Europy debatę na temat zmian we współczesnym modelu społecznym w kierunku podejścia wielowymiarowego i wielosektorowego. Jednym z jego podstawowych wyznaczników jest założenie o dokonującej się obecnie zmianie w sferze społecznej, oznaczające wyprowadzanie funkcji opiekuńczych poza rodzinę. Nasilenie procesu formalizowania opieki nad dziećmi uwarunkowane jest wzrostem aktywności zawodowej kobiet, podnoszeniem wieku emerytalnego i indywidualizacją stylów

⁶ B. Pfau-Effinger, *Change of family policies in socio-cultural context of European Societies*, "Comparative Social Research" 1999, no. 18, s. 353-375.

życia, które redukują nieformalne zasoby opieki w rodzinach. W konsekwencji zmianie ulega status opieki nieformalnej, a sama opieka jest coraz częściej realizowana przez dostawców spoza rodziny.

Co więcej, analizy sektorowe dotyczące instytucjonalizacji i formalizacji funkcji opiekuńczej w państwach realizujących odmienne modele polityki społecznej nie tylko uwzględniają rolę sektora publicznego, ale potwierdzają wzrost udziału organizacji III sektora jako dostawcy usług opieki nad dziećmi⁷. Jest to swoiste *novum* w stosunku do analiz przeprowadzanych w latach 90. XX wieku. Analizy te nie przypisywały organizacjom *non-profit* roli dostawcy usług opiekuńczych. Koncentrowały się raczej na zróżnicowaniu stopnia podziału odpowiedzialności między państwo, rynek i rodzinę oraz ich wpływie na aktywność zawodową kobiet⁸. Tymczasem w Niemczech w 2010 r. ok. 60% z działających 50 tys. przedszkoli było prowadzonych przez stowarzyszenia i organizacje rodziców, podczas gdy sektor publiczny był organem prowadzącym dla 39% placówek przedszkolnych, a sektor prywatny tylko dla 1% z nich⁹. W 2000 r. we Włoszech 56% usług opieki i edukacji dzieci w wieku 0-3 lat było zleconych przez sektor publiczny na zewnątrz, przy czym w 90% realizowały je organizacje III sektora. W 2010 r. podmioty prywatne *for-profit* i *non-profit* we Włoszech łącznie oferowały ok. 30% miejsc w placówkach przedszkolnych dla dzieci w wieku 3-6 lat. Z usług dostawców niepublicznych korzystało natomiast ponad 6% dzieci poniżej 3 lat¹⁰. Nawet w Szwecji, którą w typologii Antonnen i Sipili z lat 90. XX wieku cechowała nieobecność niepublicznych dostawców, udział podmiotów niepublicznych w usługach opieki i edukacji dla dzieci w wieku żłobkowym i przedszkolnym jest nieporównywalnie wyższy niż w innych dziedzinach¹¹. W 2011 r. ponad 1/5 (22%) przedszkoli w Szwecji prowadzona była przez podmioty prywatne, które świadczyły usługi dla ponad 15% dzieci pozostających w systemie edukacji przedszkolnej. Prawie połowę (44%) wśród niepublicznych dostawców usług przedszkolnych stanowiły natomiast podmioty *non-profit*¹².

Analiza zmian modeli opieki nad dziećmi wskazuje również na stopniowe przekształcanie nieformalnej i nieodpłatnej opieki w formę odpłatną częściowo sformalizowaną. Jest to możliwe dzięki rozbudowywaniu instrumentów polityki rodzinnej w postaci świadczeń pieniężnych wypłacanych w związku z czasową dezaktywizacją

⁷ Między innymi wyniki projektów badawczych realizowanych przez Sieć Badawczą EMES.

⁸ C. Ranci, *The Mixed Economy of Social Care in Europe*, [w:] *Dilemmas of the Welfare Mix. The New Structure of Welfare in an Era of Privatization*, U. Ascoli, C. Ranci (eds.), Kluwer Academy, London 2002, s. 32.

⁹ A. Evers, B. Ewert, M. Meissner, A.C. Wolf, A. Zimmer, *Local welfare systems as part of the German Welfare State: Housing, employment and childcare*, Münster 2011, s. 22-23.

¹⁰ G. Costa, S. Sabatinelli, *Local welfare in Italy: Housing, employment and childcare*, Milano 2011, s. 27-36.

¹¹ J. Vamstad, *Governing Welfare. The Third Sector and the Challenges to the Swedish Welfare State, Doctoral Thesis*, Östersund 2007.

¹² M. Nordfeldt, O.S. Larsson, *Local welfare in Sweden: Housing, employment and childcare*, Sweden 2011, s. 21-30.

cją zawodową matki (lub/i obojga rodziców) po urodzeniu dziecka (zasiłki macierzyńskie i rodzicielskie). Realizowany w wielu krajach UE umiarkowany, ale trwały wzrost zaangażowania mężczyzn w funkcje opiekuńcze inicjowany działaniami legislacyjnymi (wprowadzenie i poszerzenie urlopów rodzicielskich i ojcowskich, dzielenie urlopu macierzyńskiego między matki i ojców) stanowi podstawę dla krystalizowania się nowej kompozycji płci (*gender composition*) w modelu opieki nad dzieckiem, jednocześnie czyniąc ów model bardziej wielowymiarowym i zróżnicowanym niż w okresie dominacji tradycyjnego modelu rodziny¹³.

Wreszcie ostatnim wskazywanym w literaturze przedmiotu kierunkiem współczesnych przeobrażeń modelu opieki nad dziećmi jest tzw. komodyfikacja bez formalizacji, czyli wzrost znaczenia opieki nieformalnej odpłatnej wykonywanej w ramach pracy nierejestrowanej przez pracowników opłacanych przez rodzinę¹⁴, np. przez migrantów. Doprowadziło to w niektórych krajach Europy Zachodniej, m.in. w Holandii, Szwecji, Danii i Finlandii, do wykształcenia nowych, hybrydowych form umożliwiających łączenie pracy zawodowej z rodziną. Przykładem jest upowszechnienie tzw. pracy kierowanej (*routed wages*), czyli finansowanego przez państwo świadczenia pieniężnego¹⁵ lub bonów i voucherów przekazywanych rodzicom, którzy sami dokonują wyboru sposobu opieki nad dzieckiem i opłacają producenta usług opiekuńczych. Warto przy tym pamiętać, że największe sukcesy w polityce rodzinnej w zakresie sprostania współczesnym wyzwaniom demograficznym, ekonomicznym i społecznym odnoszą kraje skandynawskie i Francja, które organizacyjnie i finansowo wspierają dywersyfikację modeli opieki nad dziećmi, dowartościowując preferencje obywateli i umożliwiając im zarówno łączenie ról zawodowych z rodzinnymi, jak i sprawowanie opieki domowej. Jest to możliwe m.in. dzięki publicznemu wsparciu, zarówno strony podażowej, jak i popytowej, usług opieki nad dzieckiem. Owo równoczesne wsparcie systemowe obu kierunków reformowania modelu opieki nad dzieckiem przełamuje większość niedostatków strony popytowej (m.in. brak stabilności środków publicznych na świadczenie usług przez dostawców, zbyt duża koncentracja na środkach rynkowych, która ogranicza dostępność usług dla odbiorców gorzej uposażonych), jak również podażowej (niemożność ograniczenia finansowania publicznego na usługi, zbyt wysokie koszty dla budżetu sektora publicznego, nadmierne przywiązanie dostawców usług do finansowania publicznego)¹⁶. W ten sposób możliwe staje się urzeczywistnienie zasady wolności wyboru

---

¹³ B. Pfau-Effinger, A. Schüttgeltz, S. Sakac-Magdalenic, *The hidden work regime. Formal and informal work in Europe. Final Report*, Hamburg 2006.

¹⁴ B. Pfau-Effinger, *Erosion of the boundaries between formal and informal work in Europe in European welfare states. RECOWE Doctoral Workshop*, Helsinki 2008.

¹⁵ C. Ungerson, *Gender, labour markets and care work in five European funding regimes*, [w:] *Care Arrangements and Social Integration in Europe – Variations and Change*, B. Pfau-Effinger, B. Geissler (eds.), BPP, Bristol 2005, s. 45-71.

¹⁶ A. Ciepielewska-Kowalik, *Rola organizacji non-profit w polityce opieki i edukacji przedszkolnej w Polsce po 1989 r. Rozprawa doktorska*, ISP PAN, Warszawa 2012, s. 209-221.

producenta usług wczesnej opieki i edukacji przez odbiorców (rodziców), połączonej ze stabilnością tworzenia wielosektorowej struktury dostawców tych usług, uwzględniającej solidarność państwa ze społeczeństwem.

3. Model opieki nad dzieckiem w Polsce w okresie zmiany ustrojowej a współczesne wyzwania rozwojowe

Podstawową cechą polskiego modelu opieki jest niewielka dywersyfikacja form opieki w ramach *welfare mix*¹⁷. W zdecydowanej większości rodzin realizowany jest model opieki charakteryzujący się wyraźną dominacją opieki sprawowanej w ramach sieci rodzinnych. Członkowie rodziny i krewni realizują ponad 4/5 zapotrzebowania na opiekę nad dziećmi. Samodzielnie opiekę nad dziećmi sprawuje 3/5 gospodarstw domowych, przy czym w ponad połowie badanych rodzin odbywa się to siłami kobiet¹⁸. Pomoc w opiece nad dziećmi stanowi też niezmiennie od lat 90. ubiegłego wieku¹⁹ najbardziej charakterystyczny transfer międzypokoleniowy na linii dziadkowie-wnuki. Opieka zewnętrzna nad dziećmi również realizowana jest przede wszystkim w formie nieformalnej i nieodpłatnej przez członków rodziny, na co wskazuje prawie 1/5 gospodarstw domowych. Powierzenie opieki nad dziećmi krewnym jest drugim najczęściej praktykowanym w Polsce rozwiązaniem w opiece nad najmłodszym pokoleniem²⁰.

W Polsce urodzinnienie modelu opieki nad dzieckiem swoją popularność zawdzięcza nie tylko czynnikom strukturalnym, związanym ze sztywną strukturą rynku pracy i słabą dostępnością usług opiekuńczych, ale też czynnikom kulturowym. Model kulturowy, łączony przez B. Pfau-Effinger ze społecznym rozumieniem pojęcia „dobrego dzieciństwa”, w wielu krajach, mimo upowszechniania pracy zawodowej kobiet-matek, wciąż bowiem opiera się na ścisłym rozdzieleniu sfery prywatnej (rodziny) od publicznej (zawodowej) i tradycyjnym przyporządkowaniu płci do każdej z tych sfer²¹. W Polsce „dobre dzieciństwo” w świadomości społecznej większości respondentów stanowi synonim dziecka zaopiekowanego przez matkę (względ-

¹⁷ I. Wóycicka, *Model opieki w Polsce*, [w:] *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, I.E. Kotowska (red.), Scholar, Warszawa 2009, s. 99-115.

¹⁸ I.E. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka, *Diagnoza kulturowych i strukturalnych uwarunkowań łączenia pracy zawodowej i aktywności rodzinnej przez kobiety w Polsce*, [w:] I.E. Kotowska, wyd. cyt., s. 253.

¹⁹ Zob. S. Golinowska, J. Wygnański, T. Żukowski, *Ludzie starsi dla siebie oraz dla społeczeństwa*, [w:] *Ku godnej aktywnej starości. Raport o rozwoju społecznym Polska 1999*, S. Golinowska (red.), UNDP, Warszawa 1999, s. 80-85.

²⁰ M. Styrc, *Transfery finansowe i opieki w nieformalnych sieciach wsparcia*, [w:] *Aktywność zawodowa i edukacyjna a obowiązki rodzinne w Polsce w świetle badań empirycznych*, I.E. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka (red.), Scholar, Warszawa 2007, s. 336.

²¹ B. Pfau-Effinger, *Cultures of childhood and the relationship of care and employment in European welfare states*, [w:] *Children, changing families and welfare states*, J. Lewis (ed.), EE, Cheltenham 2006, s. 143-148.

nie babcią lub ciocię), a nie instytucję. Dane sondażowe od czasów PRL sytuują Polskę wśród krajów o najniższym poziomie zaufania społecznego, jednocześnie wskazując na duże zaufanie w ramach grup pierwotnych. Takie podejście może wzmacniać społeczne przekonanie o wyższości opieki sprawowanej w ramach sieci rodzinnych nad opieką instytucjonalną. Potwierdzają to wyniki badań, wskazując, że 85% matek dzieci w wieku 4-36 miesięcy najchętniej oddałoby swoje dziecko pod opiekę rodziny lub bliskich. Co dziesiątej mamie publiczne żłobki kojarzą się ze zbyt licznymi grupami, płaczem i niskimi standardami opieki²². Oczywiście wraz z wiekiem dziecka upowszechnienie opieki instytucjonalnej wzrasta, a świadomość znaczenia wczesnej edukacji dla dalszego rozwoju psychofizycznego dziecka wśród rodziców nie stanowi obecnie podstawowej bariery w korzystaniu z opieki instytucjonalnej na etapie przedszkolnym²³.

Wobec rozbudowanego w Polsce familijnego modelu opieki nad dziećmi nasuwa się pytanie o jego skutki dla gospodarstw domowych oraz rozwoju społecznego i gospodarczego kraju. Z jednej strony, urodzinnienie modelu opieki nad dziećmi ogranicza wydatki państwa na infrastrukturę społeczną w postaci instytucji wczesnej opieki i edukacji. Następuje swoiste odpolitycznienie ograniczenia realizacji funkcji społecznych sektora publicznego. Na rodzinę natomiast spada ciężar kompensowania niedostatków podsystemów życia społecznego, odpowiadających za kształtowanie kapitału ludzkiego, w tym szczególnie systemu edukacji²⁴. Z drugiej strony, ze względu na współczesne wymogi w zakresie nieustannego podnoszenia konkurencyjności gospodarek opartych na wiedzy, dla państwa są to jednak oszczędności pozorne. Po pierwsze, doprowadzają do niewykorzystania kapitału ludzkiego kobiet wskutek obniżenia ich aktywności zawodowej. W 2013 r. współczynnik aktywności zawodowej kobiet w wieku 25-29 i 30-34 lata, a więc w grupach statystycznie największej płodności, wyniósł odpowiednio 75,2% i 76,4%, wobec wyraźnie wyższych wartości wśród mężczyzn dla tych samych grup wiekowych (91,2% i 93,5%). Obowiązki rodzinne jako powód rezygnacji z pracy wskazało 36,8% biernych zawodowo kobiet (wobec 6,6% mężczyzn). Tymczasem w Polsce, w związku z realizacją założeń strategii Europa 2020, planowano podniesienie poziomu zatrudnienia osób w wieku 20-64 lat do 71%, a do roku 2030 do 75%²⁵.

Po drugie, nadmierna eksploatacja rodzinnego modelu opieki nad dziećmi w Polsce zwiększa również ryzyko ubóstwa wśród rodzin wychowujących dzieci.

---

²² „Postawy matek małych dzieci wobec rozwoju dziecka” – badanie SMG KRC na zlecenie NUTRICIA Polska SP z o.o., prezentacja wyników badania na Ogólnopolskiej Konferencji Fundacji Rozwoju Dzieci im. J.A. Komeńskiego pt. „Jakość wczesnego dzieciństwa – standardy opieki i edukacji małych dzieci”, Warszawa 3 XI 2011.

²³ Więcej na ten temat zob. W. Marchlewski, *Organizacja wychowania przedszkolnego na terenach wiejskich*, ORE, Warszawa 2011; A. Ciepiewska-Kowalik, wyd. cyt.

²⁴ A. Giza-Poleszczuk, *Przestrzeń społeczna*, [w:] *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany systemowej*, A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard (red.), IFiS PAN, Warszawa 2000, s. 97-166.

²⁵ M. Boni, *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Jak tworzyć i rozwijać kapitał intelektualny? Wymiana doświadczeń i perspektywy współpracy UE-Polska-region*, KPRM, Warszawa 2011.

Badania dowodzą, iż poziom ubóstwa dzieci w rodzinach tylko z jedną pracującą osobą jest przeszło trzykrotnie wyższy niż w rodzinach z obojgiem pracujących rodziców²⁶. Dlatego z perspektywy ograniczania ubóstwa wśród dzieci upowszechnianie modelu z „obojgiem pracujących dorosłych”²⁷, w który wpisane jest ograniczenie funkcji opiekuńczej rodziny, traktować należy jako jedno z podstawowych wyzwań rozwojowych w kraju. Mimo znaczącej poprawy wskaźników Polska bowiem od lat niezmiennie należy do grupy krajów o wysokim stopniu zagrożenia ubóstwem wśród dzieci i młodzieży. W 2012 r. wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym wśród tej kategorii społecznej wyniósł ok. 9%, a osoby w wieku poniżej 18. roku życia stanowiły prawie 1/3 populacji zagrożonej ubóstwem skrajnym²⁸.

Po trzecie, wyniki badań wyraźnie dowodzą, iż model opieki nad dziećmi nie pozostaje bez wpływu na spójność społeczną. Dzieci korzystające z opieki przedszkolnej są bardziej wytrwałe, pewne siebie i niezależne w porównaniu do swoich rówieśników pozostających wyłącznie pod opieką rodziny. Wykazują ponadto większe kompetencje językowe, matematyczne i przyrodnicze, a ich przejście na kolejne szczeble edukacji, dzięki wysokiemu stopniowi adaptacji społecznej, jest mniej problematyczne. Dłuższe pozostawanie w systemie edukacji przedszkolnej wpływa też pozytywnie na późniejsze wyniki szkolne uczniów²⁹, zmniejszając ryzyko zbyt wczesnego wyjścia z systemu edukacji, a w perspektywie długookresowej warunkuje powodzenie jednostek na rynku pracy, stopień samodzielności ekonomicznej i uniezależnienia od pomocy państwa³⁰. W tym sensie korzystanie z edukacji przedszkolnej jest szczególnie istotne dla dzieci pochodzących z rodzin o niskim statusie społeczno-ekonomicznym, środowisk defaworyzowanych i dysfunkcyjnych wychowawczo, w których często brak wzorów uczestnictwa w edukacji i pracy zawodowej przekazywany jest z pokolenia na pokolenie. Zatem powszechnie dostępna edukacja przedszkolna jest warunkiem prawidłowego rozwoju psychofizycznego dziecka. Zarazem jednak, dzięki podwyższeniu jakości kapitału ludzkiego, służy wzmocnieniu spójności społecznej i ograniczeniu skali ubóstwa i wykluczenia społecznego.

Wreszcie konsekwencją nadmiernej eksploatacji rodzinnego modelu opieki nad dziećmi jest spadek dzietności. W Polsce to właśnie nasilenie konkurencyjności mię-

---

²⁶ A. Kurowska, *Matka Polka pracująca, czyli jak zwiększyć aktywność zawodową młodych kobiet*, FOR, Warszawa 2010, s. 4.

²⁷ J. Lewis, *Gender and welfare state change*, „European Societies” 2002, no. 4(4), s. 331-358.

²⁸ *Ubóstwo w Polsce w 2012 r. (na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych)*, Materiał na konferencję prasową w dniu 29 maja 2013 r., GUS, Warszawa 2013, s. 6.

²⁹ M. Dąbrowski, M. Żyto (red.), *Badanie umiejętności podstawowych uczniów klas trzecich szkoły podstawowej cz. II. Konteksty szkolnych osiągnięć uczniów*, CKE, Warszawa 2008; A. Giza (red.), *Edukacja małych dzieci. Standardy. Bariery. Szanse*, FRD im. J.A. Komeńskiego, Warszawa 2010.

³⁰ Szczegółowe omówienie wyników badań dotyczących wpływu programów przedszkolnych na rozwój psychofizyczny jednostek oraz społeczno-ekonomiczny państwa w: A. Ciepielewska-Kowalik, wyd. cyt.

dzy sferą zawodową i rodzinną wskutek zmian instytucjonalnych i strukturalnych po 1989 r. oraz procesów globalizacyjnych, w mniejszym stopniu niż czynniki kulturowe, postrzegane jest jako główne uwarunkowanie odpowiadające za obniżenie dzietności. Według *Diagnozy Społecznej 2013* ponad połowa respondentów uważa trudności w godzeniu pracy zawodowej z rodzicielstwem za ważny lub bardzo ważny powód, dla którego Polacy nie decydują się na posiadanie potomstwa³¹. Dlatego podejmowane i planowane działania na rzecz wzrostu zatrudnienia, w tym zatrudnienia kobiet, nie powinny ignorować oddziaływania pracy zawodowej na dzietność i sposobów łączenia tych dwóch aktywności³². Ponadto w Polsce, wzorem państw skandynawskich i Francji, w kształtowaniu rozwiązań polityki rodzinnej sprzyjających podejmowaniu decyzji prokreacyjnych w większym stopniu niż obecnie powinny być brane pod uwagę opinie młodych rodziców dotyczące preferencji w zakresie ekonomicznego modelu rodziny. Pierwszy krok w tym kierunku został już uczyniony w 2013 r., kiedy wydłużono urlop macierzyński i wprowadzono urlop rodzicielski³³.

4. Zakończenie. W jakim kierunku zmierza model opieki nad dziećmi w Polsce? Refleksje na podstawie zmian w latach 2007-2012

Obecnie model opieki nad dzieckiem w Polsce, podobnie jak w innych państwach europejskich, ewoluje, a zmiany te podążają w kilku kierunkach. Po pierwsze, chodzi o nasilenie w latach 2007-2011 formalizacji i instytucjonalizacji opieki nad dziećmi w wieku 0-6 lat, które współwystępuje z powolnym, ale stabilnym zróżnicowaniem typów opieki instytucjonalnej i dywersyfikacją dostawców usług opiekuńczych w ramach modelu *welfare mix*. W latach 2007-2008 zdywersyfikowano placówki przedszkolne, wprowadzając do systemu tzw. inne formy wychowania przedszkolnego³⁴, wobec których, w intencji ustawodawcy, miały mieć zastosowa-

---

³¹ P. Strzelecki, K. Sączuk, I.E. Kotowska, *Godzenie posiadania dzieci i pracy zawodowej – opinie o niektórych rozwiązaniach polityki społecznej*, [w:] *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, J. Czapiński, T. Panek (red.), RMS, Warszawa 2013, s. 142.

³² I.E. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka, wyd. cyt.

³³ Ustawa z dnia 28 maja 2013 r. o zmianie ustawy Kodeks pracy oraz niektórych innych ustaw, DzU 2013, nr 0, poz. 675.

³⁴ Inne formy wychowania przedszkolnego, czyli punkty przedszkolne oraz zespoły wychowania przedszkolnego, zostały wprowadzone do systemu oświaty na przełomie lat 2007/2008 (Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty, DzU 2007, nr 181, poz. 1292; Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 stycznia 2008 r. w sprawie rodzajów innych form wychowania przedszkolnego, warunków tworzenia i organizowania tych form oraz sposobu ich działania, DzU 2008, nr 7, poz. 38). Obie formy różnią się przede wszystkim częstotliwością prowadzonych zajęć wychowania przedszkolnego (w zespołach tylko w niektóre dni tygodnia, podczas gdy w punktach pięć dni w tygodniu). W obu formach natomiast realizowany jest program zawierający podstawę programową wychowania przedszkolnego, jak również zatrudniona jest kadra posiadająca kwalifikacje określone przepisami prawa oświatowego dla placówek wychowania przedszkolnego.

nie bardziej liberalne przepisy sanitarne i lokalowe. Podobny krok uczyniono w 2011 r. w opiece żłobkowej, wprowadzając takie formy, jak klub dziecięcy, dzienny opiekun i niania, oraz pozbawiając żłobki statusu zakładu opieki zdrowotnej i przenosząc ich podległość administracyjną z Ministerstwa Zdrowia do Ministerstwa Pracy i Polityki Społecznej. W latach 2008-2012 odsetek dzieci objętych wychowaniem przedszkolnym realizowanym w innych formach wzrósł przeszło sześciokrotnie. W tym okresie liczba punktów przedszkolnych i zespołów wychowania przedszkolnego, liczba miejsc w tych formach oraz liczba zatrudnionych w nich nauczycieli (w przeliczeniu na etaty) i uczęszczających do nich dzieci wzrosły siedmiokrotnie (tab. 1).

Tabela 1. Dynamika innych form wychowania przedszkolnego

Inne formy wychowania przedszkolnego	2008/2009	2011/2012
Liczba placówek	209	1511
Liczba dzieci w placówkach	4142	26 665
Odsetek dzieci objętych opieką przedszkolną realizowaną w innych formach	0,4	2,3
Liczba miejsc w innych formach	5067	34 104
Liczba nauczycieli w innych formach	259,74	1947,98
Odsetek nauczycieli zatrudnionych w systemie opieki przedszkolnej w innych formach	0,4	2,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2009*, GUS, Warszawa 2009; *Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, GUS, Warszawa 2012.

Znacznie słabszą formalizację i dywersyfikację form opieki instytucjonalnej można zaobserwować w przypadku grupy wiekowej dzieci w wieku 0-3 lata. Mimo prawie trzech lat funkcjonowania ustawy o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3, która miała służyć zwiększeniu liczby miejsc pozarodzinnej opieki nad dziećmi, nadal w systemie tej opieki pozostaje niewielki odsetek dzieci (w 2012 r. 3,7% wobec 2,6% w 2010 r.). Biorąc jednak pod uwagę typ pozarodzinnej opieki nad dziećmi w grupie 0-3 lata, można zauważyć, że nadal najpopularniejsze są tradycyjne żłobki. Tylko niewielka część dzieci korzystająca z opieki instytucjonalnej pozostaje pod opieką dziennych opiekunów i klubów dziecięcych (w 2012 r. z tych form korzystało zaledwie 1,5% dzieci w wieku 0-3 lata objętych opieką instytucjonalną – tab. 2). Słabą formalizację widać też w przypadku legalizacji zatrudnienia niań: 9,5 tys. niań w 2012 r. wobec 3 tys. rok wcześniej to widoczny wzrost, jednak nie tak spektakularny, jeśli zestawimy się go z roczną liczbą urodzeń (ponad 387 tys.).

Od 2005 r. sukcesywnie wzrasta natomiast udział dostawców niepublicznych w opiece nad dziećmi poniżej wieku obowiązku szkolnego, chociaż wciąż dominująca rola w tej dziedzinie przypada sektorowi publicznemu. Niemniej jednak w 2012 r. sektor publiczny był organem prowadzącym dla 73% przedszkoli, do których

Tabela 2. Dynamika dywersyfikacji form opieki instytucjonalnej nad dziećmi w wieku 0-3 lata

Instytucje opieki nad dziećmi w wieku 0-3 lata					
	2010	2012			
			W tym		
			żłobki	kluby dziecięce	dzienny opiekun
Liczba placówek	392 ^a	926	791	105	30
Liczba dzieci w placówkach	33 626	39 274	38 668	527	79
Liczba miejsc	32 514 ^a	39 888	39 236	652	x

^a Tylko żłobki wraz z oddziałami żłobkowymi.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Informacji dotyczącej realizacji ustawy o opiece nad dziećmi w wieku do lat 3 na dzień 31 grudnia 2012 r.*, MPiPS, Warszawa 2013 i *Informacji na temat funkcjonowania instytucji opieki nad dziećmi w wieku do 3 lat w latach 2001-2012*, MPiPS, Warszawa 2012.

uczęszczało 82,4% wszystkich dzieci korzystających z systemu opieki przedszkolnej. Sektor niepubliczny prowadził ponad 1/4 przedszkoli (27%), przy czym dla 7,3% z nich organem prowadzącym był sektor *non-profit* obejmujący opieką 4,5% dzieci w systemie przedszkolnym, a dla 19,7% sektor *for-profit*, oferujący usługi dla 13,2% dzieci w przedszkolach. Warto mieć na uwadze, że jeszcze w 2005 r. fundacje, stowarzyszenia i inne organizacje społeczne prowadziły 5,6% przedszkoli, świadcząc usługi dla 3,7% dzieci korzystających z wychowania przedszkolnego.

Po drugie, można się spodziewać, że w najbliższych latach zmiany polskiego modelu opieki obejmować będą niewielki wzrost znaczenia opieki nieformalnej odpłatnej wykonywanej przez pracowników opłacanych ze środków własnych rodzin. Obecnie z usług płatnych nian korzysta nie więcej niż 2% gospodarstw domowych³⁵, głównie w największych aglomeracjach miejskich. Niemniej jednak w Polsce występują trzy rodzaje czynników potencjalnie nasilających tzw. komodyfikację bez formalizacji. Należą do nich czynniki kulturowe, tj. relatywnie silne uznanie dla modelu pozostawiania małego dziecka pod opieką rodziny, oraz czynniki strukturalne, czyli wciąż słaby system rozwiązań instytucjonalnych wspierających łączenie obowiązków rodzinnych z zawodowymi (zarówno niska dostępność usług instytucjonalnej opieki, jak i sztywna organizacja czasu pracy). Trzecią grupę stanowią czynniki socjoekonomiczne, w tym kształtowanie po 1989 r. klasy średniej uzyskującej dochody pozwalające na zakup usług opiekuńczych poza rodziną, globalizacja usług opiekuńczych i wzrost mobilności siły roboczej oznaczające lepszy dostęp do usług opiekuńczych oferowanych przez imigrantów.

Biorąc pod uwagę zmiany w zakresie urlopów macierzyńskich i rodzicielskich z 2013 r., w najbliższych latach można się spodziewać wyhamowania procesu prze-

³⁵ M. Styr, wyd. cyt.

kształcania opieki nieformalnej w formę odpłatną częściowo sformalizowaną, jak również wyhamowania procesu dekompozycji płci w ramach modelu opieki. Wprowadzenie nowych rozwiązań urlopowych można traktować jako odpowiedź na preferencje obywateli, wskazujących we wcześniejszych badaniach opinii (m.in. *Diagnoza Społeczna* 2009, 2011) wydłużenie urlopu macierzyńskiego jako najważniejsze rozwiązanie ułatwiające godzenie obowiązków rodzinnych z zawodowymi. Z kolei wprowadzenie urlopu rodzicielskiego, poza obowiązującym od 2010 r. urlopem ojcowskim, w ostatnich latach sprzyjało (na poziomie legislacyjnym, wyraźnie słabiej w rodzinach) wzmocnieniu dekompozycji układu płci w polskim modelu opieki.

Podsumowując: obecne zmiany modelu opieki nad dziećmi w Polsce, podobnie jak w innych krajach europejskich, czynią ów model bardziej wielowymiarowym, zdywersyfikowanym i w większym stopniu dostosowanym do współczesnych wyzwań rozwojowych.

Literatura

- Antonnen A., Sipilä J., *European social care services: Is it possible to identify models?*, "Journal of European Social Policy" 1996, no. 6(87), s. 87-100.
- Boni M., *Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Jak tworzyć i rozwijać kapitał intelektualny? Wymiana doświadczeń i perspektywy współpracy UE-Polska-region*, KPRM, Warszawa 2011.
- Ciepielewska-Kowalik A., *Rola organizacji non-profit w polityce opieki i edukacji przedszkolnej w Polsce po 1989 r. Rozprawa doktorska*, ISP PAN, Warszawa 2012.
- Costa C., Sabatinelli S., *Local welfare in Italy: Housing, employment and childcare*, Milano 2011.
- Dąbrowski M., Żyto M. (red.), *Badanie umiejętności podstawowych uczniów klas trzecich szkoły podstawowej cz. II. Konteksty szkolnych osiągnięć uczniów*, CKE, Warszawa 2008.
- Esping-Andersen G., *Social Foundations of Postindustrial Economies*, Oxford University Press, Oxford 1999.
- Esping-Andersen G., *Towards the Good Society, Once Again?*, [w:] *Why we need a new welfare state?*, G. Esping-Andersen, D. Gallie, A. Hemerijck, J. Myles (eds.), Oxford 2002, s. 1-25.
- Evers A., Ewert B., Meissner M., Wolf A.C., Zimmer A., *Local welfare systems as part of the German Welfare State: Housing, Employment and childcare*, Münster 2011.
- Giza A. (red.), *Edukacja małych dzieci. Standardy. Bariery. Szanse*, FRD im. Komeńskiego, Warszawa 2010.
- Giza-Poleszczuk A., *Przestrzeń społeczna*, [w:] *Strategie i system. Polacy w obliczu zmiany systemowej*, A. Giza-Poleszczuk, M. Marody, A. Rychard (red.), IFiS PAN, Warszawa 2000, s. 97-166.
- Golinowska S., Wygnański J., Żukowski T., *Ludzie starsi dla siebie oraz dla społeczeństwa*, [w:] *Ku godnej aktywnej starości. Raport o rozwoju społecznym Polska 1999*, S. Golinowska (red.), UNDP, Warszawa 1999, s. 75-96.
- Kotowska I.E., Sztanderska U., Wóycicka I., *Diagnoza kulturowych i strukturalnych uwarunkowań łączenia pracy zawodowej i aktywności rodzinnej przez kobiety*, [w:] *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, I.E. Kotowska (red.), Scholar, Warszawa 2009, s. 233-260.
- Kurowska A., *Matka Polka pracująca, czyli jak zwiększyć aktywność zawodową młodych kobiet*, FOR, Warszawa 2010.
- Lewis J., *Gender and welfare state change*, "European Societies" 2002, no. 4(4), s. 331-357.

- Liefbroer A.C., Corjin M., *Who, What, Where and Why? Specifying the Impact of Educational Attainment and Labour Force Participation on Family Formation*, "European Journal of Population" 1999, no. 15(1), s. 45-75.
- Marchlewski W., *Organizacje wychowania przedszkolnego na terenach wiejskich*, ORE, Warszawa 2011.
- Nordfeldt M., Larsson O.S., *Local welfare in Sweden: Housing, employment and childcare*, Sweden 2011.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2008/2008*, GUS, Warszawa 2009.
- Oświata i wychowanie w roku szkolnym 2011/2012*, GUS, Warszawa 2012.
- Pfau-Effinger B., "Comparative Social Research" 1999, no. 18, s. 331-358.
- Pfau-Effinger B., *Cultures of Childhood and the relationship of care and employment in European welfare states*, [w:] *Children, changing families and welfare states*, J. Lewis (ed.), EE, Cheltenham 2006, s. 137-153.
- Pfau-Effinger B., *Erosion of the boundaries between formal and informal work in Europe in European welfare states. RECOWE Doctoral Workshop*, Helsinki 2008.
- Pfau-Effinger B., *The relationships between family and employment and the well-being of children*, CIIMU 2007.
- Pfau-Effinger B., *Welfare state policies and development of care arrangements*, "European Societies" 2005, no. 7(3), s. 321-347.
- Pfau-Effinger B., Schüttpeltz A., Sakac-Magdalenic S., *The hidden work regime. Formal and informal work in Europe. Final Report*, Hamburg 2006.
- Ranci C., *The Mixed Economy of Social Care in Europe*, [w:] *Dilemmas of the Welfare Mix. The New Structure of Welfare in an Era of Privatization*, U. Ascoli, C. Ranci (eds.), Kluwer Academic, London 2002, s. 25-45.
- Strzelecki P., Kotowska I.E., *Rynek pracy. Godzenie posiadania dzieci i pracy zawodowej*, [w:] *Diagnoza Społeczna 2009. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, J. Czapiński, T. Panek (red.), RMS, Wyższa Szkoła Finansów i Zarządzania w Warszawie, Warszawa 2009, s. 116-150.
- Strzelecki P., Kotowska I.E., *Rynek pracy. Godzenie posiadania dzieci i pracy zawodowej – opinie o niektórych rozwiązaniach polityki społecznej*, [w:] *Diagnoza Społeczna 2011. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, J. Czapiński, T. Panek (red.), RMS, Warszawa 2011, s. 139-141.
- Strzelecki P., Sączuk K., Kotowska I.E., *Rynek pracy. Godzenie posiadania dzieci i pracy zawodowej – opinie o niektórych rozwiązaniach polityki społecznej*, [w:] *Diagnoza Społeczna 2013. Warunki i jakość życia Polaków. Raport*, J. Czapiński, T. Panek (red.), RMS, Warszawa 2013, s. 130-132.
- Styrac M., *Transfery finansowe i opieki w nieformalnych sieciach wsparcia*, [w:] *Aktywność zawodowa i edukacyjna a obowiązki rodzinne w Polsce w świetle badań empirycznych*, I.E. Kotowska, U. Sztanderska, I. Wóycicka (red.), SCHOLAR, Warszawa 2007, s. 306-344.
- Ubóstwo w Polsce w 2012 r. (na podstawie badań budżetów gospodarstw domowych)*, Materiał na konferencję prasową w dniu 29 maja 2013 r., GUS, Warszawa 2013.
- Ungerson U., *Gender, labour markets and care work in five European funding regimes*, [w:] *Care Arrangements and Social Integration in Europe – Variations and Change*, B. Pfau-Effinger, B. Geissler (eds.), Bristol Policy Press, Bristol 2005, s. 49-71.
- Vamstad J., *Governing Welfare. The Third Sector and the Challenges to the Swedish Welfare State. Doctoral Thesis*, Mid-Sweden University, Östersund 2007.
- Wóycicka I., *Model opieki w Polsce*, [w:] *Strukturalne i kulturowe uwarunkowania aktywności zawodowej kobiet w Polsce*, I.E. Kotowska (red.), Scholar, Warszawa 2009, s. 99-117.

**CURRENT TRANSFORMATIONS OF EUROPEAN
CHILDCARE MODELS VS. POLISH MODEL
(ON THE EXAMPLE OF CHANGES IN THE YEARS 2007-2012)**

Summary: The aim of this paper is to investigate current childcare models transformations in Europe and the changes in this field in Poland. The study presents how formalization, new gender contract and pluralism in early childhood education and care services contribute to socio-economic and demographic challenges in Poland.

Keywords: childcare model, early childhood education and care, familisation/defamilisation, *welfare mix*.